

75 Jaar Opleiden Achter de Duinen

Geschiedenis van de Opleiding Psychiatrie van Stichting Rosenberg te Den Haag (thans Parnassia Groep)

Jan Dirk Blom

75 Jaar Opleiden Achter de Duinen

**Geschiedenis van de Opleiding
Psychiatrie van Stichting Rosenberg
te Den Haag (thans Parnassia Groep)**

Jan Dirk Blom

Colofon

Copyright: Jan Dirk Blom, 2024

Druk: EMP Brandkeepers

Voorwoord

Parnassia Groep is ontstaan uit een fusie van meerdere psychiatrische ziekenhuizen en ambulante voorzieningen, voornamelijk in het westen van het land. De instelling heeft een opleiding psychiatrie in de regio's Rijnmond, Noord-Holland en Haaglanden. De oudste is die in de regio Haaglanden, voortgekomen uit de opleiding tot zenuwarts waarvoor Stichting Rosenberg in 1948 erkenning verwierf. Ter gelegenheid van het 75-jarig bestaan van deze opleiding vond op 2 november 2023 een jubileumsymposium plaats in de voormalige Caballerofabriek te Den Haag, met sprekers uit de drie opleidingsregio's en verschillende gastsprekers. Een van de onderwerpen was – hoe kan het anders – de geschiedenis van de opleiding psychiatrie van de voormalige Stichting Rosenberg. Deze uitgave biedt een weergave van die geschiedenis. Om die in beeld te krijgen raadpleegde ik historische artikelen en het archief van Parnassia Groep en interviewde ik collega's en oud collega's. Voor hun onmisbare hulp wil ik danken Esther Verberg, Maaïke van Gent, Erica Holtheijer, Corry van Straten, Martin Snuverink, Jennifer van den Berg, Sofia Kapnisi, Miranda van der Kaaij, Lida Shakarzadeh, Ruud van Beest, Erik Hoencamp, Jean-Paul Selten, Willem Nolen, Wijbrand Hoek en de collega's van de Parnassia Groep Bibliotheek te Den Haag. Een bijzonder genoeg was het om samen met Esther Verberg in 2021 Onkar en Indu Srivastava te mogen interviewen en in 2024 Evert en Marianne Stolk.

Jan Dirk Blom

Den Haag, februari 2024

Figuur 1

Inhoudsopgave

Voorwoord	3
1. Rosenberg en haar voorlopers	7
1.1 Het Pest- en Dolhuys	7
1.2 Het Geneeskundig Gesticht voor Krankzinnigen	8
1.3 Stichting Rosenberg	10
2. De opleiding psychiatrie in Nederland	12
2.1 De psychiatrie als medisch specialisme	12
2.2 Van regenten en geneesheren	12
2.3 De NVvP	13
3. Een eigen opleiding	15
4. De opleiders van Rosenberg	16
4.1 Adriaan Endtz	16
4.2 Joesef Bijl	17
4.3 Cees van Schaik	18
4.4 Armand Hustinx	20
4.5 Piet Stolk	21
4.6 Onkar Srivastava	23
4.7 Wijbrand Hoek	25
4.8 Karin Slotema	26
5 Een bloeiende opleiding	28
5.1 Eén instelling, drie opleidingen	28
5.2 Het opleidingssecretariaat: sine qua non...	29
5.3 Het opleidingscurriculum	31
6. Tot slot	33
Verantwoording beeldmateriaal	35
Geraadpleegde literatuur	37

1 Rosenberg en haar voorlopers

1.1 Het Pest- en Dolhuys

Lang voordat Parnassia Groep bestond werd in Den Haag al eeuwen zorg verleend aan geesteszieken. Vanaf het begin van de zeventiende eeuw gebeurde dat in het Pest- en Dolhuys (gesitueerd in de Antoniuskapel aan het Slijkeinde) en het naastgelegen *sieckhuis*. Deze voorzieningen waren rooms-katholiek, zoals heel de maatschappij dat indertijd was. In de Franse tijd (1795-1813) deed godsdienstvrijheid zijn intrede, maar

voor het opnamebeleid maakte dat niet uit: de patriottistische regenten lieten zieken toe van elk geloof en ook hen die niet geloofden. De naam van de kapel verwees naar Sint-Antonius ($\pm 251-356$ AD), beschermheilige van wevers, slaggers, suikerbakkers, mandenmakers, begrafenisondernemers, zakkendragers, varkenshoeders en varkens. Vanwege deze laatste functie wordt de heilige Antonius traditioneel afgebeeld met een varken.

Figuur 2

De associatie met gezondheidszorg komt voort uit de gedachte dat Sint-Antonius ook bescherming bood tegen de pest, een ziekte waarbij mensen dienden te worden geïsoleerd van de samenleving. Dat is tevens de logica achter de naam Pest- en Dolhuys, waarmee in één adem twee groepen worden aangeduid die lokale overheden vaak het liefst apart hielden van de rest van de samenleving.

1.2 Het Geneeskundig Gesticht voor Krankzinnigen

In 1844 werd het pand aan het Slijkeinde vergroot en kreeg het de naam Geneeskundig Gesticht voor Krankzinnigen. Ook dat pildde echter al snel uit: in 1890 werd vanuit het verzorgingsgebied van tweehonderdduizend inwoners een groot beroep gedaan op de tweehonderdtwintig beschikbare bedden en de twee(!) geneesheren die voor de zorg verantwoordelijk waren. In 1895 kocht het Gesticht dan ook de achttiende-eeuwse buitenplaats Rosenberg, toen nog gelegen buiten Den Haag en bereikbaar per trekschuit.

Verkoper was de jonkheer Louis Pierre Quarles van Ufford (1853-1904), die met zijn familie als laatste het karakteristieke Landhuis had bewoond.

In 1904 werd Rosenberg aangesloten op het elektriciteitsnet, lang voordat dit gemeengoed werd in Nederland. Op het parkachtige terrein verrees al snel bebouwing, met als voorlopig hoogtepunt de Ramaerkliniek, een statig pand

Figuur 3

Figuur 4

in art-decostijl met honderd bedden, bij haar opening in 1926 de modernste psychiatrische afdeling van Nederland. Het eerste deel van de naam verwees naar Johannes Nicolaas Ramaer (1817-1887), 'Neerlands eerste psychiater'. De toevoeging 'kliniek' gaf aan dat de afdeling niet alleen een asielfunctie had, zoals op de lokatie Slijkeinde het geval was geweest, maar ook een diagnostische en een therapeutische. In 1927 werd de naam Geneeskundig Gesticht voor Krankzinnigen veranderd in het neutraler klinkende Stichting Rosenburg.

Figuur 6

Figuur 5

1.3 Stichting Rosenberg

In 1905 werd bepaald dat Stichting Rosenberg maximaal driehonderdtweënzestig bedden mocht hebben. Al snel verzezen echter drie klinieken voor maar liefst zeshonderdeneen patiënten (in de jaren '70 liep dit getal op tot zeshonderdzeventig). Naast de genoemde Ramaerkliniek waren dat het sanatorium Loosduinen voor eerste- en tweedeklasseverpleging en het gesticht Oud-Rosenburg voor derdeklasseverpleging onder rechterlijke macht. Een unicum van de Ramaerkliniek was dat men zich daar vrijwillig kon laten opnemen en desgewenst anoniem, ter bescherming van de familienaam.

Hoewel het een perifere instelling betrof werden wetenschappelijke ontwikkelingen op de voet gevolgd en bood de Ramaerkliniek vanaf het einde van de jaren 1930 behandelingen zoals de insulinecomakuur, een in Oostenrijk ontwikkelde shockkuur waarmee zelfs bij ernstige psychosen een volledig herstelpercentage van 50 tot 70% werd geclaimd. Kort daarop volgden de elektroconvulsieve therapie (ECT)

en de cardiazolshockkuur. Daarmee was tevens de voornaamste doelgroep van het stadsgesticht duidelijk, namelijk datgene wat men tegenwoordig de EPA-groep noemt (Ernstige Psychiatrische Aandoeningen).

Eigen onderzoek uit de instelling richtte zich onder meer op de bijwerkingen van ECT en op het eiwit- en globulinegehalte bij katatonie. In tegenstelling tot het niet confessionele Rosenberg had het nabijgelegen Bloemendaal (geopend in 1892) een christelijke signatuur. Het legde zich meer toe op psychotherapie en had daarmee een wat 'chiquere' uitstraling, hoewel ook daar ernstig zieke patiënten werden behandeld en de psychotherapie in de loop der jaren andersom ook zijn intrede deed op Rosenberg.

De insulinecomakuur verdween na tien jaar geruisloos uit het therapeutisch arsenaal. In eerste instantie leek de oorzaak te zijn een tekort aan insuline in de Tweede Wereldoorlog (1940-1945), maar tegen de tijd dat dit weer beschikbaar kwam was duidelijk geworden dat de kuur

onaanvaardbare bijwerkingen had en dat de resultaten lang niet meer zo spectaculair waren als in het begin. Bovendien volgden de ontwikkelingen in de psychiatrie zich na de oorlog snel op.

Met de introductie van het in Frankrijk ontwikkelde chloorpromazine (thans op de lijst van essentiële geneesmiddelen van de *Wereld Gezondheidsorganisatie*) beschikte Rosenberg halverwege de jaren 1950 over een geheel nieuwe behandelmethode die al snel werd aangevuld met psychofarmaca zoals imipramine, lithium en chloordiazepoxide. Dit soort middelen – en vele varianten – zijn tot op heden een centrale rol blijven spelen in de behandeling van psychische aandoeningen. In vergelijking daarmee werd de cardiazolshockkuur als ‘barbaars’ gezien en werd ook deze afgeschaft. Daarentegen bleef ECT onderdeel uitmaken van het behandelaanbod, alsmede psychotherapie in haar vele vormen en toepassingen.

2 De opleiding psychiatrie in Nederland

2.1 De psychiatrie als medisch specialisme

In vergelijking met andere specialismen is de psychiatrie een jonge tak van de geneeskunde.

Toch was de *Nederlandsche Vereeniging voor Psychiatrie* (NVvP) bij haar oprichting in 1871 de eerste medisch-specialistische vereniging in ons land. Een van de initiatiefnemers was de eerdergenoemde Ramaer. De oprichting van de NVvP gaf een belangrijke impuls aan de professionalisering en academisering van de psychiatrie.

Zo werd Cornelis Winkler (1855-1941) in 1893 als eerste in Nederland benoemd tot hoogleraar psychiatrie en neurologie in Utrecht, in 1895 gevolgd door Gerbrandus Jelgersma (1859-1942) in Leiden, die als eerste in Nederland een leerstoel psychiatrie bekleedde los van de neurologie. Datzelfde jaar sloten de neurologen zich aan bij de NVvP, waarop de naam in 1898 werd veranderd in *Nederlandsche*

Vereeniging voor Psychiatrie en Neurologie (NVvPN).

2.2 Van regenten en geneesheren

Bij psychiatrische instellingen werkten aanvankelijk artsen die weliswaar affiniteit hadden met geestesziekten, maar geen formele scholing hadden op dat gebied. Dat was niet alleen zo in Den Haag, maar in heel Nederland. De zeggenschap in de instellingen lag bij de regenten, die zich bezighielden met zaken als financiering, vastgoed en personeelsbeleid. Zij hadden echter weinig inhoudelijke kennis van de psychiatrie. Met de invoering van de Krankzinnigenwet in 1841 kregen medici wettelijk de leiding over de patiëntenzorg. Doordat de regenten op hun beurt de macht hadden om medici aan te stellen en te ontslaan konden complexe situaties ontstaan, zeker wanneer partijen het oneens waren met elkaar. Dit was een belangrijke reden om de functie van geneesheer-directeur in het leven te

Figuur 7

roepen. Bij Stichting Rosenberg was de eerste in die functie Jacobus Frederik Plet (1857-1940).

Als directeur van de geneesheren (de oude naam voor artsen, ook wanneer deze vrouw waren) bemiddelde Plet tussen de regenten en de geneesheren. Daarnaast hield hij zich bezig met de juridische kant van ons vak en kreeg hij ook onderwijs in zijn portefeuille.

2.3 De NVvP

Toen in 1931 de Specialisten Registratie Commissie (SRC; thans RGS) was opgericht konden

artsen in Nederland zich voor het eerst formeel laten registreren als medisch specialist. In ons vakgebied werden zij dan ofwel psychiater, ofwel specialist neurologie en psychiatrie, ofwel specialist psychiatrie en neurologie, ofwel specialist zenuw- en zielsziekten, ofwel zenuwarts. Van deze vijf titels was na de oorlog 'zenuwarts' het meest gangbaar, maar bij alle vijf de richtingen werd aandacht besteed aan psychiatrische én neurologische onderwerpen.

In 1959 werd de NVvPN opgesplitst in twee afdelingen, een voor de neurologie en een voor de psychiatrie. Onderwijs en opleidingsstages gingen intussen onveranderd door, met aandacht voor beide vakgebieden.

Vanaf 1972 werd het mogelijk om de opleiding tot psychiater te volgen met nog maar één stagejaar in de neurologie. Nadat in 1973 de NVvPN was ontbonden en weer aparte verenigingen waren gevormd voor de psychiatrie en de neurologie (de NVvP en de NVN) werd in 1983 ook het verplichte jaar neurologie geschrapt. Aan het eind van de jaren 1980 werden de laatste

zenuwartsen ingeschreven in het Medisch Specialisten Register en tegenwoordig wordt men in Nederland ofwel psychiater, ofwel neuroloog, hoewel keuzestages over en weer mogelijk zijn gebleven en ontwikkelingen op beide vakgebieden juist weer voor een toenadering lijken te zorgen.

De duur van de opleiding tot psychiater wisselde door de jaren heen tussen de drie en vijf jaar (thans vierenhalf), waarbij in 1981 werd vastgelegd dat wekelijks niet langer dan acht uur mocht worden vergaderd: een wijsheid die in steen gebeiteld zou moeten staan in iedere vergaderzaal.

3 Een eigen opleiding

Stichting Rosenberg verwierf in 1948 erkenning voor de opleiding tot zenuwarts. Het onderwijs aan de arts-assistenten werd lokaal georganiseerd, maar ook toen al gebeurde dat soms regionaal.

In 1985 werd het Haags-Leids Opleidingsconsortium Psychiatrie (HLOCP) opgericht. Initiatiefnemers waren de Haagse opleider Piet Stolk (1926-2019) en de Leidse hoogleraar Harry Rooijmans (1937-2013), in samenwerking met de opleiders van andere regionale instellingen. Zo waren in het HLOCP verenigd het Academisch Ziekenhuis Leiden; Endegeest en de Jelgersmakliniek (Oegstgeest); Bloemendaal en Rosenberg (Den Haag); de Ursulakliniek (Wassenaar; later gefuseerd met Schakenbosch, tezamen Robert Fleury Stichting genaamd) en tenslotte ook Joris (Delft) en de Haagse Riaggs.

De achterliggende gedachte van dit gezamenlijke onderwijs, met opleidingsroutes door ten minste twee van de deelnemende instellingen, was 'het bevorderen van eclecticisme' en 'het

immuniseren van de opleidingen tegen een ideologische psychiatrie', zoals Rooijmans het verwoordde. Zo verzorgde het HLOCP als eerste in Nederland regionaal psychiatrieonderwijs.

Het curriculum was sterk op de praktijk gericht en kennis werd tot in de jaren 1990 vooral getoetst middels een jaarlijks terugkerende landelijke toets die bestond uit vragen geformuleerd door hoogleraren, opleiders en andere deskundigen. Pas met de komst van het Amsterdams Psychiatrie Onderwijs (APO) en het daaruit geëvolueerde landelijke onderwijs van de NVvP (thans wat verwarrend 'De Psychiater' genoemd) werd formeel vastgelegd welke stof psychiaters in opleiding dienen te beheersen en kwam er een bijpassend toetsingsstelsel voor afzonderlijke vakken.

4 De opleiders van Rosenberg

Door de introductie van medische specialismen in 1931 was het nodig geworden dat iedere erkende opleidingsinstelling een opleider had. Naast het regentschap en de functie van geneesheer-directeur werd hiermee een derde gezaghebbende functie gecreëerd. Omdat de geneesheer-directeur vanouds toch al onderwijs verzorgde, lag het voor de hand dat deze ook de functie van opleider zou bekleden.

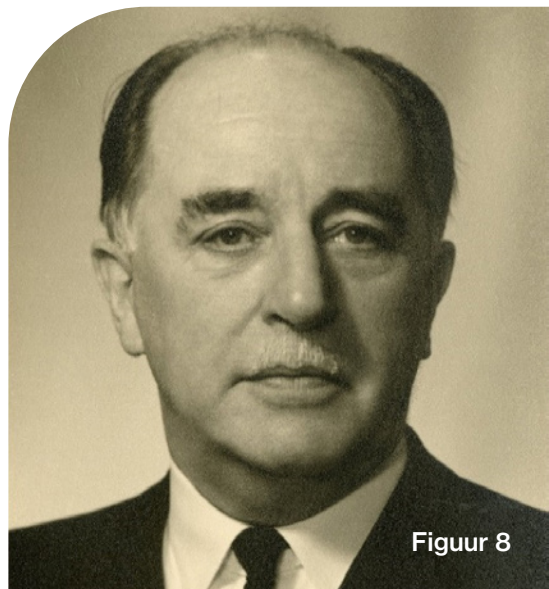
Bij Rosenberg hadden de eerste opleiders dan ook een dubbelfunctie. Pas in 1980 werden de functies gescheiden in persoon. Redenen hiervoor zullen zijn geweest de groei van de instelling, de groei van het aantal arts-assistenten en daarnaast wellicht de bureaucratie, die ook destijds al hand over hand toenam. Opleiders die ook nog eens onderzoek wilden doen konden zich zo'n dubbelfunctie al helemaal niet permitteren.

Bij Stichting Rosenberg waren het vanouds dan ook niet de opleiders die wetenschappelijk aan de weg timmerden, maar specialisten

zoals Jan Jacobus van der Harst (1881-1917) – die naast zijn klinisch werk actief was op het gebied van de filosofie – en Victor Willem Damien Schenk (1902-1989), die promoveerde op het onderwerp hemicefalie en meer dan honderd publicaties bij elkaar schreef. Tegenwoordig is de eis om opleider te worden dat men vijf jaar psychiater is en bij voorkeur ook gepromoveerd.

4.1 Adriaan Endtz

Toen Stichting Rosenberg in 1948 erkenning verwierf voor de opleiding tot zenuwarts was Adriaan Endtz (1894-1976) geneesheer-directeur.

Figuur 8

Endtz was geboren in Schiedam en had gewerkt in het Militair Hospitaal te Den Haag en het Academisch Ziekenhuis Leiden (AZL). Later aanvaardde hij een functie als zenuwarts bij Stichting Rosenberg, waar hij in 1946 doorgroeide naar de functie van geneesheer-directeur. In 1948 werd hij tevens opleider. Die dubbelfunctie vervulde hij veertien jaar lang, tot 1961.

Over Endtz is niet veel bekend, maar hij moet het afscheid hebben meegemaakt van de insulinecomakuur en de cardiazolshockkuur. Ook moet hij de eerste resultaten hebben gezien van chloorpromazine. Of hij als opleider toe kwam aan onderzoek is twijfelachtig, zeker tijdens de jaren van wederopbouw. Een publicatie uit zijn tijd bij het AZL ging over het karakter van psychopathen en als opleider schreef hij een stuk over schildertherapie bij mensen met psychosen.

4.2 Joesef Bijl

Joesef Bijl (1907-2002) was degene die Endtz in 1961 opvolgde als opleider én geneesheer-directeur. Hij vervulde deze dubbelfunctie

twalf jaar lang. Geboren in Egypte, waar zijn ouders werkten als zendeling (vandaar waarschijnlijk de naam), werd hij in de jaren 1920 naar Nederland gestuurd om in Doetinchem het gymnasium te doen. Na zijn studie geneeskunde werkte hij als geneesheer-assistent in het Wilhelmina Gasthuis te Amsterdam.

Hij ontwikkelde zich tot specialist op het gebied van ECT en zocht bij Rosenberg manieren om de – toen nog ernstige – bijwerkingen daarvan te beperken. In een Engelstalig artikel beschreef hij hoe ECT, destijds nog zonder spierverslapping, in twintig tot dertig procent van de gevallen leidde tot wervelfracturen.

In de Ramaerkliniek onderzocht hij daarom aan het begin van de jaren 1950 het effect van spierrelaxantia en penthotal, wat ECT uiteindelijk veiliger en humaner maakte.

Daarnaast publiceerde hij over verslavingen aan broombevattende preparaten. Samen met de Raad van Bestuur en de Gemeente Den Haag moet hij ook hebben meegedacht over de nieuwbouw die intussen hard nodig was. Bij zijn

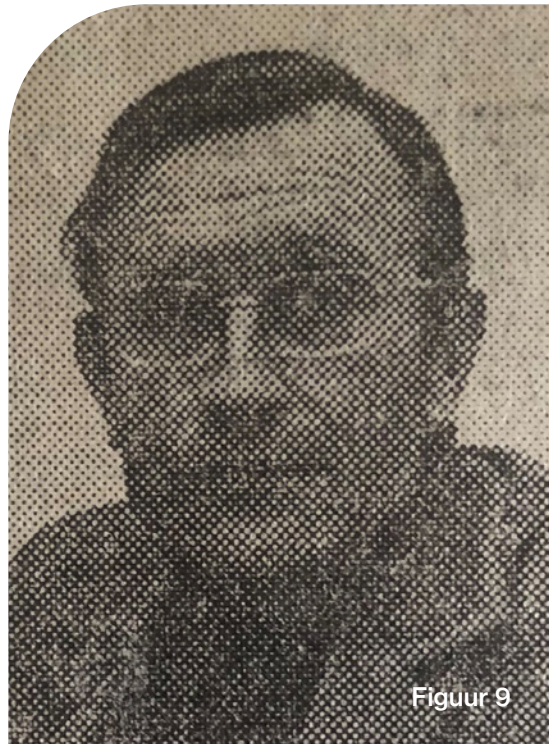
afcheid in 1973 was die echter nog niet gerealiseerd en was hij ambivalent over de toestand waarin hij de opleiding moest overdragen. Net als Endtz had hij de oorlog en de moeizame tijd van de wederopbouw meegemaakt. Tijdens zijn opleiderschap had hij vervolgens met lede ogen aangezien hoe nieuwe normen en waarden zich meester maakten van de maatschappij.

In de jaren 1960 was vanuit de Verenigde Staten de tegencultuur overgewaaid en de gevolgen daarvan waren hem niet ontgaan, ook op het ziekenhuisterrein, waar *The Kinks* en *The Byrds* uit transistorradio's schalden, jonge mannen alleen nog van vrouwen waren te onderscheiden door hun baard, cannabis vrijelijk rondging en iedereen een mening had over waarden die eerder vanzelfsprekend waren geweest. Terugkijkend klinkt dat wellicht onschuldig (op de cannabis na) maar wat voor Bijl en zijn collega's een zorg moet zijn geweest was dat ook het medische model in de psychiatrie ter discussie werd gesteld en daarmee de rechtmatigheid van klinische zorg.

4.3 Cees Th. van Schaik

In 1973 werd Bijl opgevolgd door Cees van Schaik (geboren in 1929).

Van Schaik had juist veel affiniteit met de tegencultuur, al kon hij niet vermoeden waarheen dit maatschappelijke proces hem in zijn nieuwe functie zou voeren. Als voormalig leerling van een ambachtsschool had hij het ver geschopt. Van Schaik was gepromoveerd en hij stond bekend als een sociaal bewogen zenuwarts. Hij was een zelfbenoemd kettingroker en vertelde openlijk aan

Figuur 9

de Haagsche Courant dat hij 'een tijdje psychotisch was geweest'.

Zijn primaire werkterrein was de seksuologie. In Rotterdam runde hij jaren lang een eenmanspraktijk waar hij vooral vaginisme behandelde, een onderwerp waarover hij ook publiceerde. In 1969 was hij medeoprichter van *Stichting Stimezo* (een stichting voor medisch verantwoorde zwangerschapsonderbrekingen) en kort daarna van een abortuskliniek.

Landelijke bekendheid verwierf hij met zijn optredens in *Open en Bloot*, het eerste seksuele voorlichtingsprogramma dat op de Nederlandse televisie verscheen. Het werd indertijd bekeken door vijf miljoen huishoudens en verguisd door even zo velen. Via de post ontving hij daarom regelmatig scheldbrieven. Daarvan zei hij zich niets aan te trekken, maar wel van het feit dat ook zijn moeder werd aangesproken op zijn uitlatingen op TV. De situatie op Rosenberg was bij zijn aantreden nog zo hiërarchisch en formeel dat deze hem 'deed denken aan de vorige eeuw'.

In een poging om de zorg te democratiseren nodigde hij patiënten, werknemers en familieleden uit om mee te denken. Dit had als onvoorzien effect dat verpleegkundigen zijn bestuursvergaderingen binnenliepen om mee te discussiëren. Was de stap vanuit een eenmanspraktijk naar een dergelijke centrale functie in een grote zorginstelling al aanzienlijk geweest, dit was teveel voor Van Schaik.

In 1974 escaleerde de situatie toen zo'n veertig verpleegkundigen het Landhuis bezetten en Van Schaik geen andere uitweg zag dan een ontruiming door de Mobiele Eenheid, die met achttien man verscheen om de orde te herstellen. De verpleegkundigen liepen vervolgens rustig mee naar buiten, maar de toon was gezet. In 1975, na twee jaar opleiderschap, vertrok Van Schaik vanwege 'een vertrouwensbreuk met zijn personeel'. Zijn taken werden daarop waargenomen door adjunct-directeur Luc P.H. de Vries.

Figuur 10

Figuur 11

4.4 Armand Hustinx

Ruim een halfjaar na zijn vertrek werd Van Schaik in 1976 opgevolgd door de acht jaar oudere Armand Hustinx (geboren in 1921). In het jaar dat Hustinx aantrad werd ook de nieuwbouw geopend, in de vorm van een betonnen kolos die 'de nieuwe Ramaer' werd genoemd en de dartele naam 'Torenvalk' droeg. Hustinx was afkomstig uit Limburg. Hij had een bescheiden reeks artikelen gepubliceerd, ondermeer over gezinstherapie en het 'existentieel emotioneel stressyndroom' zoals hij het noemde. Misschien speelde zijn afkomst uit de omgeving van het Drielandenpunt geen rol, maar opvallend is dat hij niet alleen schreef in het Nederlands en Engels, maar ook in het Frans en Duits. Als arts had hij gewerkt in de Jelgersmakliniek te Oegstgeest en in de Psychiatrische Universiteitskliniek van het AZL, onder hoogleraar Jan Bastiaans (1917-1997). Als specialist was hij afdelingshoofd geweest bij de Ursulakliniek te Wassenaar en had hij een baan gehad bij het Ministerie van Justitie, ondermeer als 'adviseur voor de psychopatenverpleging'.

In die laatste functie had hij gepleit voor de afschaffing van de tbr-maatregel (terbeschikkingstelling van de regering). Anders dan Van Schaik was hij als een vis in het woelige water van de tegencultuur. In interviews verklaarde hij 'iedereen te willen horen' en in zijn nevenfunctie als voorzitter van de NVvP bevorderde hij de cohesie tussen psychiaters en psychotherapeuten door de introductie van wat hij het 'biopsychosociale harmoniemodel' noemde.

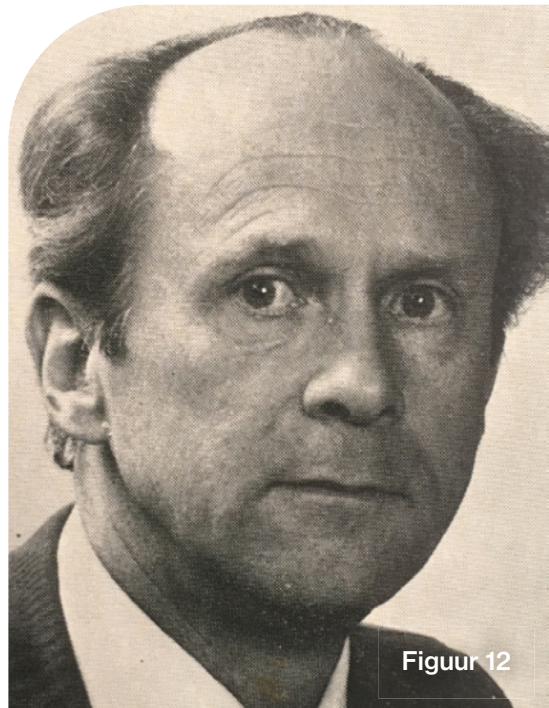
Wat hem op Rosenberg echter een doorn in het oog was, was 'de verkrotting van de paviljoens'. De Torenvalk was nu in gebruik genomen, maar de ooit zo moderne Ramaerkliniek was na vijftig jaar ernstig in verval. Eenzelfde lot had de andere gebouwen getroffen, inclusief het Landhuis.

Samen met de directies van Rosenberg en de Gemeente Den Haag stak hij dan ook veel energie in plannen voor restauratie en nieuwbouw – tevergeefs, want aanhangers van de antipsychiatrie eisten ontmanteling van de klinische zorg en in dat kader kondigde de

overheid begin jaren 1980 een moratorium af op bouwplannen voor klinische afdelingen. Wel maakte hij nog mee dat de *Banque de Paris et de Pays Bas* in 1980 een loket opende op het kliniekterrein, in een eigentijdse poging tot omgekeerde integratie. In 1981 ging Hustinx met vervroegd pensioen, gebruik makend van de toen populaire 'overbruggingsuitkering tot het pensioen' (OBU).

4.5 Piet J. Stolk

In 1981, enkele maanden na het vertrek van Hustinx, werd Piet Stolk (1926-2019) de nieuwe opleider.

Figuur 12

Hij was lange tijd psychiater geweest bij Delta te Poortugaal en vier jaar lang geneesheer-directeur bij Joris te Delft.

In 1980 was hij naar Rosenberg gekomen. Daar werd hij een jaar later de eerste opleider die niet tevens geneesheer-directeur was. Stolk had zich in 1955 als arts gevestigd te Rotterdam, net op tijd om de introductie van het nieuwe middel chloorpromazine mee te maken. Hij raakte onder de indruk van de effectiviteit van dit antipsychoticum, dat veel patiënten in staat stelde om terug te keren naar huis of althans buiten de muren van de kliniek te verblijven. Achteraf had hij spijt hierover geen boek te hebben geschreven à la *Awakenings* van Oliver Sacks (1933-2015).

Zijn patiënten waren zeer op hem gesteld. Een tragisch bijeffect was dat twee van hen zich suïcideerden op de dag dat hij afscheid nam van het Delta. Stolk was er stuk van.

Over zijn prestaties op wetenschappelijk gebied was hij bescheiden. Naar eigen zeggen had hij 'het hbs-diploma cadeau gekregen'. Dat was omdat iedere

examenkandidaat van de hbs (alsook het gymnasium en de kweekschool) in het laatste jaar van de oorlog per decreet van koningin Wilhelmina een diploma kreeg.

Kwantitatief onderzoek in de psychiatrie vond hij zelden zinvol. Maar hij schreef veel en was ondermeer redacteur van het *Nederlands Tijdschrift voor Geneeskunde*. Waar hij veel waarde aan hechtte was bijzondere casuïstiek. Zo schreef hij artikelen over hallucinaties bij het gebruik van broompreparaten en over psychosen bij toxoplasmose. Op de cardiazolshockkuur van weleer keek hij met afgrijzen terug en over ECT was hij weinig positiever, hoewel hij daarvoor nog wel een indicatie zag als laatste redmiddel bij medicatieresistente patiënten.

Vanuit zijn rijke klinische ervaring schreef hij meerdere boeken met patiëntenverhalen die getuigen van een scherp observatievermogen en een warme belangstelling voor de mens achter de diagnose. Daarbij verkende hij ook wel de grenzen met occultisme en mystiek, hoewel hij zeker niet zweverig was. Dat zou ook slecht zijn samengegaan met

zijn nevenfunctie als voorzitter van de *Vereniging tegen de Kwakzalverij*. Met zijn boek *Een Soort Vuur* uit 1975 was Stolk bovendien een van de weinige psychiaters in Nederland die openlijk stelling nam tegen de antipsychiatrie die in de jaren 1970 hoogtij vierde.

Het voornaamste mikpunt van zijn kritiek was Jan Foudraïne (1929-2016, *Wie is van Hout*). Door Gemma Blok (hoogleraar geschiedenis van mentale gezondheid en cultuur) wordt Stolk dan ook 'Nederlands belangrijkste anti-antipsychiater' genoemd. De functie van opleider vervulde hij bij Rosenberg vanaf 1981 tien jaar lang – tien jaar waarin niet mocht worden gebouwd – tot ook hij in 1990 met de OBU ging. Omdat zo snel geen nieuwe opleider kon worden gevonden, was Jean-Paul Selten (geboren in 1955) enkele maanden waarnemend opleider.

4.6 Onkar N. Srivastava

In 1990 werd Onkar Srivastava (1934-2022) aangetrokken als nieuwe opleider. Srivastava was afkomstig uit Lucknow, India, had als arts gewerkt in Canada en had zijn opleiding tot psychiater gevolgd

aan het prestigieuze *Institute of Psychiatry* in Londen. In 1962 keerde hij terug naar India, waar hij drie jaar werkte als docent in Kashmir en vanaf 1965 als psychiater bij *Banaras Hindu University* in Varanasi, een van de grootste universiteiten van Azië. Ondanks haar grootte beschikte deze universiteit niet over een vakgroep psychiatrie en zelfs niet over een behandelafdeling. Srivastava's verzoek om een afdeling op te richten stuitte aanvankelijk op weerstand, maar in 1971 kreeg hij die kans alsnog.

Figuur 13

Hij publiceerde in die tijd over epilepsie en andere somatische thema's en werd al snel benoemd tot hoogleraar. Hoewel hij openstond voor het gedachtengoed van de antipsychiatrie en bijvoorbeeld de bekende Engelse antipsychiater Ronald Laing (1927-1989) uitnodigde voor een lezing, was hij sterk biologisch georiënteerd. Via een uitwisselingsprogramma kwam hij terecht bij hoogleraar Jan Bastiaans in het AZL. Tijdens zijn verblijf in Nederland hoorde hij echter dat zijn werk in India achter zijn rug teniet werd gedaan en reisde hij halsoverkop terug. Helaas bleek de vakgroep niet meer te redden. Hierop trok Srivastava met zijn gezin definitief naar Nederland. Hij werd psychiater bij Vogelenzang in Bennebroek, waar zijn voorganger Jan Foudraïne (dezelfde tegen wie Piet Stolk zich zo had afgezet) een anarchie had achtergelaten.

Psychiaters hadden weinig meer te zeggen en mochten vaak alleen medicatie voorschrijven die psychologen en verpleegkundigen geschikt achtten. Daarbij ging het soms zo ver dat het personeel alleen medicatie goedkeurde die de voorschrijver ook zelf bereid was

te slikken. Een biologische aanpak was destijds vaak überhaupt niet bespreekbaar. Srivastava stak ruim twaalf jaar tijd en energie in een herintroductie van het medische model bij Vogelenzang en vertrok uiteindelijk in 1990 naar Rosenberg, in de hoop dat hij daar als opleider eindelijk de psychiatrie zou kunnen bedrijven zoals hij had geleerd. Ook daar kwam hij terecht in de naweeën van de antipsychiatrie, maar in een mildere vorm dan bij Vogelenzang het geval was geweest.

De veenbrand was uitgewoed en bovendien werd in 1991 het moratorium op bouwactiviteiten opgeheven. Klinische zorg was toch nodig gebleken, dus er waren weer gebouwen nodig. Maar voor Srivastava kwam het allemaal wat laat. De drie à vier arts-assistenten die jaarlijks instroomden begeleidde hij met veel plezier en ook de directe zorg lag hem na aan het hart. Maar de randvoorwaarden voor het opleiderschap waren marginaal en hij had er last van om als niet-roker te moeten vergaderen met kettingrokende directieleden. Hij bleef dan ook maar vier jaar in functie, tot hij in 1994 – moe gestreden – met de OBU ging.

Figuur 14

4.7 H. Wijbrand Hoek

In 1995 werd het honderdjarig jubileum van Rosenberg gevierd en werd het Landhuis in gerestaureerde staat opgeleverd. In datzelfde jaar werd Wijbrand Hoek (geboren te Amsterdam in 1955) de nieuwe opleider. De opleiding zat in haar expiratiejaar, maar Hoek wist een nieuwe erkenning te verkrijgen en bracht een hausse aan wetenschappelijk onderzoek met zich mee vanuit de Universiteit Utrecht en de Rijksuniversiteit Groningen. Dankzij hem werd Rosenberg een *WHO Collaborating Center* en sloot het zich aan bij vele onderzoeksprojecten in binnen- en buitenland. Hoek reisde veel en voerde studies uit in Nederland,

Suriname, Curaçao, Finland, Zuid-Afrika en de Verenigde Staten. Als lid van de DSM-werkgroep voor eetstoornissen van de *American Psychiatric Association* schreef hij mee aan diagnostische

Figuur 15

criteria die internationaal werden geïmplementeerd. Hij verwierf twee leerstoelen – een in Groningen en een bij *Columbia University* in New York – en begeleidde meer dan twintig promovendi. Met meer dan tweehonderdvijftig artikelen en meer dan honderduizend citaties behoorde zijn wetenschappelijke output tot de top in het veld.

Hoek bekleedde nog vele andere functies, waaronder die van groepstherapeut en die van directeur van de Parnassia Groep Academie. Vanaf 1999 voltrok zich de fusiegolf die uitmondde in Parnassia Groep, met uiteindelijk een instroom van zo'n twintig opleidingsassistenten per jaar in drie regio's, een tiental hoogleraren, tientallen promovendi, vele onderzoekslijnen en een jaarlijkse output van honderden wetenschappelijk artikelen in internationale, peer-reviewed tijdschriften.

Hoek bleef zevenentwintig jaar in functie en leidde in die tijd zo'n tweehonderdvijftig psychiaters op. Uit die groep werden zeven collega's later zelf opleider en werden er vier hoogleraar. In 2022 nam hij afscheid

als opleider en droeg hij het stokje over aan de eerste vrouwelijke opleider in Den Haag, Karin Slotema.

4.8 Karin Slotema

Karin Slotema (geboren te Leiden in 1972) was in opleiding tot neuroloog in het Haga Ziekenhuis toen zij naar de Parnassia Bavo Groep kwam, zoals de instelling toen heette. Daar deed zij volgens het klassieke opleidingsmodel een opleidingsstage psychiatrie. De stage beviel haar zo goed dat zij in 2003 stopte met de opleiding neurologie en overstapte naar de

Figuur 16

opleiding psychiatrie, die zij in 2007 voltooide. In 2011 promoveerde zij op een studie waarbij fMRI-scans werden gebruikt om bij personen met akoestische hallucinaties vast te stellen welke hersengebieden deze veroorzaakten. De stemmen werden vervolgens gericht behandeld met magneetpulsen (fMRI-geleide transcраниële magnetische stimulatie).

Met haar onderzoek was Slotema internationaal een van de pioniers op het gebied van hersenstimulatie bij stemmenhoorders. Dankzij de studies die zij vervolgens als postdoc verrichtte kwamen ook hallucinaties bij personen met een persoonlijkheidsstoornis internationaal in de aandacht te staan. Daarnaast verricht zij momenteel onderzoek naar het effect van EMDR (*eye movement desensitization and reprocessing*) en naar seksuele hallucinaties. In 2019 werd zij namens Parnassia Groep benoemd tot bijzonder hoogleraar Persoonlijkheidsstoornissen bij de Erasmus Universiteit te Rotterdam en in 2022 werd zij opleider bij Parnassia Groep.

5 Een bloeiende opleiding

5.1 Eén instelling, drie opleidingen

Anno 2024 is Parnassia Groep een zorginstelling met vestigingen in een groot deel van Nederland. Men kan de opleiding volgen in de regio's Haaglanden, Rijnmond en Noord-Holland, maar stages bij vestigingen daarbuiten (zoals i-psy Utrecht en zelfs Bonaire) zijn ook mogelijk. De Haagse opleiding komt voort uit die van het voormalige Rosenburg, maar ook uit die van Psychiatrisch Centrum Bloemendaal, een protestants-christelijke instelling die haar deuren opende in 1892. Bloemendaal had een eigen

kliniekterrein en zelfs een eigen kerk op de voormalige buitenplaats Bloemendaal, in 1891 aangekocht door de Vereniging tot Christelijke Verzorging van Krankzinnigen en Zenuwlijders.

In 1975 verwierf de instelling een zelfstandige opleidingserkenning voor de psychiatrie. De eerste opleider was Hans Schipper, die werd opgevolgd door achtereenvolgens Leen Joele, Willem Nolen, Erik Hoencamp (later tevens hoogleraar bij de Universiteit Leiden), Marc Blom (later lid van de Raad van Bestuur) en Jan Dirk Blom.

De opleiders in de regio's Rotterdam en Noord-Holland staan vermeld in tabel 1.

Figuur 17

Rijnmond	Noord-Holland
Niels Mulder	Wim Veling
Nico van Beveren	Remco de Winter
	Alan Ralston
	Lineke Jongenelis
	Saskia van Liempt

Tabel 1 Opleiders in de regio's Rijnmond en Noord-Holland

5.2 Het opleidings-secretariaat: sine qua non...

In Den Haag heeft de opleiding psychiatrie een jaarlijkse instroom van tien arts-assistenten. Omdat de gehele opleiding vierenhalf jaar duurt en sommige assistenten vertraging oplopen door zaken als zwangerschap en onbetaald verlof, is de grootte van de opleidingsgroep gemiddeld zestig. In Rijnmond en Noord-Holland samen ligt dit getal ook zo rond de zestig.

Logistiek is het een uitdaging om voor zoveel artsen opleidingsroutes te maken, onderwijs te organiseren, toetsing te verzorgen, voortgangsgesprekken te organiseren en contact te onderhouden met afdelingen, supervisors, docenten, leertherapeuten, de raad van bestuur en niet te vergeten de Registratiecommissie Geneeskundig Specialisten (RGS). Het secretariaat van de opleiding psychiatrie is dan ook het hart van alles wat te maken heeft met opleiden.

Toch kwam deze broodnodige secretariële ondersteuning pas beschikbaar in de tijd van Onkar Srivastava. Srivastava moest er voor knokken om in 1992 Henriëtte Faas te mogen aannemen.

In tabel 2 staan de namen van alle secretariaatsmedewerkers die in de loop der jaren de ruggengraat vormden van de opleiding psychiatrie bij Stichting Rosenburg en de daaruit voortgekomen Haagse poot van Parnassia Groep.

Onder hen neemt Jennifer van den Berg een speciale plaats in als opleidingscoördinator (tegenwoordig adviseur van de Parnassia Groep Academie).

Figuur 18

Henriëtte Faas

Judith Offringa

Jacqueline van der Ark

Vera Duijnisveld

Corine Brand

Daniëlle van Lien

Edith Gram

Jennifer van den Berg

Brigitte Molenkamp

Carola Keetman

Carina Koole

Marijke Noordermeer

Jane Schoenmakers

Luciënne Nijst

Miranda van der Kaaij

Jennifer Moonen

Mathilde Mons

Tabel 2 Medewerkers van het secretariaat van de opleiding psychiatrie in Den Haag

Voor wie het opleidingssecretariaat zoekt: in Den Haag is dit gevestigd in een voormalige directeurswoning aan de Kiwistraat 43.

Het adres van de burens is Kiwistraat 5. Wie denkt dat dat normaal is op het terrein van een psychiatrisch ziekenhuis heeft het echter mis. Het is lang een raadsel geweest, maar de Kiwistraat is aangelegd in de vorm van een cirkel en de nummers 5 en 43 liggen op het punt waar begin en einde van de cirkel elkaar raken. Plek voor een nummer 1 en nummer 3 is ooit wel ingetekend, maar die percelen zijn nooit bebouwd. Er zou ook geen plaats voor zijn, zo dicht staan beide panden op elkaar.

Figuur 19

5.3 Het opleidingscurriculum

Psychiaters zijn medisch specialisten, dus bij Parnassia Groep worden zij opgeleid in de volle breedte van het vak. In het kader van de levensloopgeneeskunde doet iedere opleidingsassistent stages in de kinder- en jeugdpsychiatrie (opleider dr. Marianne Kasius), volwassenenpsychiatrie (opleider prof. dr. Jan Dirk Blom, plaatsvervangend opleider dr. Ebtisam El Filali) en ouderenpsychiatrie (opleider dr. Rob Kok). Daarbij wordt evenredig aandacht besteed aan biologische en psychologische factoren en aan theoretische kennis en praktische vaardigheden. Door de schaalgrootte van de instelling is het mogelijk om met vrijwel alle soorten psychopathologie ervaring op te doen, onder supervisie van experts die regelmatig ook zijn gepromoveerd. Op deze manier kan snel diepgang worden bereikt bij het diagnosticeren en behandelen van een breed palet aan psychische aandoeningen. Doordat stages per jaar of zelfs per halfjaar wisselen, gebeurt dat steeds weer in een andere context. De somatiek krijgt op iedere plek

aandacht en gaandeweg leert de opleidingsassistent ook de sociale kaart van Den Haag kennen, met haar uitkeringsinstanties, voorzieningen voor daklozen, ambulancediensten, politiebureaus en heel veel meer. Het theoretisch onderwijs vindt nog steeds plaats tezamen met jaargenoten uit het LUMC (voorheen AZL) en Rivierduinen. Wie zo in vierenhalf jaar tijd kennis en ervaring opdoet zal ook zichzelf beter leren kennen – daarbij geholpen door de leertherapie, die iedere opleiding voor vijftig sessies aangaat bij een geregisteerde therapeut naar keuze. Voor wie dat wil is ook medisch leiderschap een lijn voor verdere specialisatie. Maar zoals gezegd zijn de biologie en de psychologie de twee pijlers van ons vak. Opleider Karin Slotema is de belichaming van deze brede oriëntatie, met haar ervaring in de neurologie, haar onderzoek met fMRI en hersenstimulatie en daarnaast haar specialisatie op het gebied van persoonlijkheidsstoornissen, waarbij juist psychotherapie vaak de behandeling van eerste keus is. Tenslotte krijgt in deze klinisch georiënteerde opleiding

ook wetenschappelijk onderzoek de aandacht die het verdient. Aan het eind van de opleiding houdt iedere arts-assistent een eindreferaat naar aanleiding van eigen onderzoek. Dat mag een relatief eenvoudige studie zijn, maar jaarlijks worden ook een of twee arts-assistenten aangenomen die een promotietraject ingaan. Dat kan mooie dingen opleveren, zoals ook in dit geval Karin Slotema kan bevestigen.

6 Tot slot

De weg van de Antoniuskapel naar de huidige Parnassia Groep is lang geweest. Daarmee vergeleken is de leeftijd van 75 jaar van de opleiding psychiatrie van de voormalige Stichting Rosenberg bescheiden. Als wij kijken naar de scholen die elkaar opvolgden in de tijd, dan zien wij dat Stichting Rosenberg in de jaren 1920 en 1930 succesvol de transitie doormaakte van asiel- naar behandel functie, met de introductie van shockkuren en later de moderne psychofarmaca en psychotherapie. De analytische school ging deels voorbij aan de instelling, hoewel deze op het nabijgelegen Bloemendaal wel ingang vond. Het intermezzo met de antipsychiatrie

in de jaren 1960 en 1970 heeft een aantal ontwikkelingen vertraagd, maar uiteindelijk ook geleid tot een minder hiërarchische en daarmee menselijker organisatie. Dat tegenwoordig binnen die organisatie de biologische en psychotherapeutische scholen naast elkaar mogen bestaan en dat beiden een prominent onderdeel vormen van de opleiding psychiatrie is een groot goed. Vooral Stolk, Srivastava en Hoek hebben zich daarvoor in Den Haag elk op hun eigen manier ingezet. Maar dat kon alleen nadat hun voorgangers daarvoor het fundament hadden gelegd.

Figuur 20

Tijdens het jubileumsymposium op 2 november 2023 in Den Haag werd hierop teruggeblikt. Een belangrijke conclusie was dat iedere opleider voortbouwde op het werk van zijn of haar voorgangers, maar dat ook de tijdgeest en voortschrijdende wetenschappelijke inzichten een belangrijke rol speelden. Zo zijn de hersenstimulatietechnieken van vandaag niet te vergelijken met de shockkuren van weleer en zullen in de toekomst ongetwijfeld weer heel andere technieken worden ontwikkeld. Maar onderwijs blijft onderwijs en wie zich het vak van psychiater eigen wil maken heeft een boeiende, maar ook lange weg te gaan.

Een klassiek aforisme uit de geneeskunde luidt *ars longa, vita brevis* (de weg is lang, het leven is kort). Dit om aan te geven dat het lang duurt om een goede arts te worden. Tijdens mijn studie geneeskunde in Groningen maakten wij daarvan: *ars longa, caput brevis* (de weg is lang, het hoofd is klein) om weer te geven dat het ons flinke moeite kostte om alle stof te bevatten. Wie in opleiding is tot psychiater zal dit exact zo ervaren. Het is een rijk vakgebied waarin heel

veel te leren en te verkennen valt: genoeg om een leven lang door te leren en dan nog steeds dagelijks te worden verrast door de verhalen van onze patiënten, om wie het uiteindelijk allemaal gaat.

Verantwoording beeldmateriaal

Figuur 1 Opleider prof. dr. Karin Slotema en opleidingsassistent

Olaf Paans op het podium op 2 november 2023. Foto: Sofia Kapnisi

Figuur 2 De heilige Antonius met het varken. Detail van *De Verzoeking van de Heilige Antonius* door Jeroen Bosch of een van diens leerlingen.

Olieverf op eiken, ±1500-1525. Bron: *Museo del Prado*, Madrid/Wikimedia Commons

Figuur 3 De Loosduinscheweg met trekschuit, 1911. Bron:

Algemeene Postvereeniging

Figuur 4 Landhuis Rosenberg omstreeks 1908. Foto: H. van Noort.

Bron: Haags Gemeentearchief

Figuur 5 De Ramaerkliniek, bij de opening in 1926 de modernste psychiatrische kliniek in Nederland. Ontwerp door B.J. Ouendag, omstreeks 1924. Bron:

Archief Parnassia Groep

Figuur 6 Dr. Johannes Nicolaas Ramaer, naar wie de Ramaerkliniek

werd vernoemd. Olieverf, ±1890, kunstenaar onbekend. Bron: Collectie Parnassia Groep

Figuur 7 Dr. Jacobus Frederik Plet, de eerste geneesheer-directeur

van Stichting Rosenberg, omstreeks 1930. Bron: Haags Gemeentearchief

Figuur 8 Adriaan Endtz, de eerste opleider van Stichting Rosenberg.

Bron: Archief Parnassia Groep

Figuur 9 Dr. Cees Th. Van Schaik. Bron: Haagsche Courant

Figuur 10 Armand Hustinx met op de achtergrond het

Landhuis. Bron: Haagsche Courant

Figuur 11 De Torenvalk, opgeleverd in 1976. Bron: Archief Parnassia Groep

Figuur 12 Piet J. Stolk.
Bron: Wetenschappelijke
Uitgeverij

adviseur van de Parnassia Groep
Academie. Foto: Jennifer van den
Berg

Figuur 13 Onkar Nath
Srivastava.
Bron: Indiandiaspora.eu

Figuur 19 Directiewoning
aan de Kiwistraat 43,
gefotografeerd in 1911.

Thans de plek waar het secretariaat
van de opleiding psychiatrie
is gevestigd. Bron: Haags
Gemeentearchief

Figuur 14 Het
gerestaureerde Landhuis
op het terrein van de
Parnassia Groep te Den Haag.
Bron: Parnassia Groep/Wikimedia
Commons 2020

Figuur 20 Vijf sprekers
op het podium op 2
november 2023.

V.l.n.r.: prof. dr. Jan Dirk Blom,
dr. Saskia van Liempt, prof. dr. Karin
Slotema (dagvoorzitter), drs. Olaf
Paans en dr. Ursula Klumpers.
Foto: Miranda van der Kaaij

Figuur 15 Prof. dr. Hans
Wijbrand Hoek.
Foto: Ed van Rijswijk/
Parnassia Groep

Figuur 16 Prof. dr. Karin
Slotema. Foto: Ed van
Rijswijk/Parnassia Groep

Figuur 17 Overzicht
van locaties en
zorgactiviteiten van de
Parnassia Groep in Nederland.
Bron: Parnassia Groep/Wikimedia
Commons 2021

Figuur 18 Jennifer
van den Berg,
opleidingscoördinator /

Geraadpleegde literatuur

- Abma R, Weijers, I. *Met Gezag en Deskundigheid. De Historie van het Beroep Psychiater in Nederland*. Amsterdam: Uitgeverij SWP; 2005.
- Bijl J. Broom en bromisme. *Folia Psychiatrica Neerlandia* 1957; 60: 327.
- Bijl J. Mitigated electric shock therapy. *Folia Psychiatrica, Neurologica et Neurochirurgica Neerlandia* 1953; 56: 43-52.
- Blok G. *Baas in Eigen Brein. 'Antipsychiatrie' in Nederland, 1965-1985*. Amsterdam: Uitgeverij Nieuwezijds; 2004.
- Blom JD, Smink FRE, Kwidama EV, Vladár Rivero VM. De paarse krokodil in de psychiatrie: over bureaucratie, bureaucratisme en onze heimelijke liefde voor procedures. *Tijdschrift voor Psychiatrie* 2016; 58: 520-528.
- Endtz A. De opkomst van de schildertherapie bij mensen met schizofrenie. *Tijdschrift voor Ziekenverpleging* 1949; 60.
- Endtz A. Stoornissen in den opbouw van het karakter bij psychopathen. *Psychiatrische en Neurologische Bladen* 1930; 34: 659-661.
- Hack Tuke D, red. *A Dictionary of Psychological Medicine*. London: J. & A. Churchill; 1892: 592.
- Hof S van 't (red). *'Een Ambt, Hoog en Subtiel...'* *Psychiaters over Psychiatrie 1971-1996*. Utrecht: Nederlandse Vereniging voor Psychiatrie; 1996.
- Hustinx A. *Concept hernieuwing opleiding psychiatrie*, juni 1976, Archief NVvP: C.1.3.327.
- Hustinx A. Het existentieel emotioneel stressyndroom. Sociale aspecten in de genese en bij de behandeling. *Maandblad Geestelijke Volksgezondheid* 1973; 28: 197-206.
- Hustinx, A, Snellen, MG. Sociale en medische aspecten van het Medisch-Opvoedkundig Bureauwerk in Delft. *Maandblad Geestelijke Volksgezondheid* 1959; 14: 485-507.
- Mensvoort FAPM van, Blok G, Blom JD. De insulineshocktherapie in Den Haag, 1937 tot eind jaren '50. *Tijdschrift voor Psychiatrie* 2012; 54: 869-877.
- Nationaal Archief, Den Haag, Nederlandse Vereniging voor Psychiatrie, nummer toegang 2.19.221; 2018.

- Olivier E (red). *Toen is Even Nu*. Leiden: HLOCP; 1998.
- Ommen M van. Van stichting naar genezing; de ontwikkeling van het confessionele psychiatrische ziekenhuis in Nederland omstreeks de eeuwwisseling. *Tijdschrift voor Psychiatrie* 1989; 31: 445-459.
- Rooij, AMF de (red). *Honderd in Tweënnegentig*. Psychiatrisch Centrum Bloemendaal; 1992.
- Rooijmans HGM. *Negenennegentig Jaar tussen Wal en Schip. Geschiedenis van de Leidse Universitaire Psychiatrie (1899-1998)*. Houten: Bohn Stafleu Van Logchum; 1998.
- Rossum W van. In memoriam dr. V.W.D. Schenk. *Nederlands Tijdschrift voor Geneeskunde* 1990; 134: 1378.
- Roumen M. Na politie-optreden op Rosenburg: Dr. Van Schaik: Misschien heb ik toch een fout gemaakt. *Haagsche Courant* 10-05-1974.
- Schaik CTh van. Enige reacties in een familie na behandeling van primair vaginisme. *Tijdschrift voor Psychotherapie* 1976; 2: 166-170.
- Schaik CTh van, Veenhoven R. Hulp bij ongewenste zwangerschap. In: Moors JPC e.a. (red). *Geboortenregeling in de Praktijk*. Amsterdam: Excerpta Medica/ Agon Elsevier; 1974: 98-116.
- Selten J-PCJ, Hengeveld MW. In memoriam Piet Stolk. *De Psychiater* 2019; maart: 7.
- Srivastava ON. Sexual disturbances in temporal lobe epilepsy: A controlled study. *British Journal of Psychiatry* 1979; 135: 288-292.
- Srivastava ON. Stress and coronary heart disease. *Journal of the Indian Medical Association* 1975; 64: 123-125.
- Stolk PJ. Chronische hallucinose met paranoïde trekken bij misbruik van carbromal (Diacid, Adaline). *Nederlands Tijdschrift voor Geneeskunde* 1962; 106: 2620-2623.
- Stolk PJ. *De Maagd van Schiedam. Een Kritische Hagiografie*. Amsterdam: Wetenschappelijke Uitgeverij; 1980.
- Stolk PJ. *Een Soort Vuur. Verkenningen in de Klinische Psychiatrie*. Amsterdam: Wetenschappelijke Uitgeverij; 1975.
- Stolk PJ. *Het Spook*. Arnhem: Van Logchum Slaterus; 1952.
- Stolk PJ. Huidige indicaties van electroconvulsietherapie. *Nederlands Tijdschrift voor*

Geneeskunde 1985; 129: 1413-1414.

Stolk PJ. *Psychiatrische Verkenningen*. Amsterdam: Synopsis; 1984.

Stolk PJ, Grobben JJ. Acute psychose door toxoplasmose. *Nederlands Tijdschrift voor Geneeskunde* 1969; 113: 1896-1897.

Straten C van. Droeg Rosenberg een christelijke signatuur? *De Haagse Tijden* 2021; 3: 7.

Straten C van. *Van Kapel tot Dolhuys. Haagse Geesteszorg vanaf de Middeleeuwen tot 1700*. Den Haag: Uitgeverij De Nieuwe Haagsche; 2021.

Valentijn D (red). *Rosenburg. Van Buitenplaats tot Zorgcentrum*. Den Haag: Stichting Rosenberg; 1995.

Vos MS, Van Berkestijn H. De geschiedenis van de opleiding tot psychiater in Nederland. *Tijdschrift voor Psychiatrie* 1993; 35: 18-32.

Werkgroep Dag van de Psychiatrie. *Gekkenhuizen: Gids voor zenuwlijders en zinlozen*. Arnhem: Werkgroep Dag van de Psychiatrie; 1981.

Over de auteur

Jan Dirk Blom is plaatsvervangend opleider psychiatrie bij Parnassia Groep.
Daarnaast is hij hoogleraar klinische psychopathologie bij de
Universiteit Leiden en universitair docent bij de Rijksuniversiteit Groningen.